

ARTICOLE

UNELE ASPECTE CU PRIVIRE LA CLAUZELE ABUZIVE IN CONTRACTELE DE CREDIT BANCAR INCHEIATE IN ROMANIA*

Ioana RAȚIU*

Abstract. *Some Aspects Relating to Unfair Terms in Loan Contracts Concluded in Romania.* Given that the problem of abusive clauses in loan contracts is currently at the forefront of public debate in Romania, as well as in other European States, I believe it is a subject of interest to analyse the conduct of the banks in Romania who have abusive clauses. My analysis is based on the decisions of the European Court of Justice in this matter, and the interpretation of the European rules in this situation. Consumer protection is integrated among the principles that define the default action of the European and the subsidiarity principle, so that a minimal harmonization of the legal system, providing a high level of protection for consumers will reduce the differences between all European legal system. The second part of this article is dedicated to European Court of Justice jurisprudence in cases. The final section contain the decision of European Court of Justice to the preliminary question advanced by Cluj Court.

Keywords: *loan contract, abusive clause, consumer, bank, European Court of Justice, Directive 93/13/CEE, interest rate, risk fee, management fee.*

Cuvinte cheie: *contract de credit, clauză abuzivă, consumator, banca, Curtea de Justiție a Uniunii Europene, Directiva 93/13/CEE, dobândă, comision de risc, comision de administrare.*

Preliminarii

Dat fiind faptul că problema clauzelor abuzive este una de actualitate în România, dar și în celelalte state membre ale UE, considerăm că este de interes să analizăm comportamentul adoptat de băncile din România ce au inserat în contractele bancare clauze abuzive. Am avut în vedere deciziile instanțelor naționale în această materie și deciziile Curții de Justiție a Uniunii Europene. Protecția consumatorului se integrează explicit printre principiile care definesc acțiunea Uniunii¹. Armonizarea la nivelul Uniunii a legislațiilor statelor creează premisele unei protecții mai ridicate a consumatorilor.

Venind în întâmpinarea problemelor privind clauzele abuzive, legiuitorul european a încercat armonizarea la nivelul Uniunii a legislațiilor statelor membre², stabilind criterii directe și indirecte de determinare a situațiilor în care drepturile consumatorului se consideră a fi încălcate³. De asemenea, Uniunea a luat măsuri în scopul creșterii gradului de transparență, prevăzând în acest sens un set de informații pe care creditorii trebuie să le furnizeze consumatorului. Aceste informații precontractuale de referă în principal la: durata contractului de credit, rata dobânzii aferente creditului, dobânda anuală efectivă, costul total al creditului, cheltuielile legate sau impuse de contract, drepturile consumatorilor, consecințele întârzierii plății, valoarea, numărul și periodicitatea plăților⁴.

Principalele reglementări în domeniu sunt: Directiva 1993/13/CEE a Consiliului privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, transpusă în legislația românească prin Legea nr. 193/2000 privind clauzele abuzive în contractele încheiate între profesioniști și consumatori; Directiva 2008/48/CE privind contractele de credit pentru consumatori, transpusă prin OUG nr. 50/2010 privind contractele de credit pentru consumatori și Directiva 17/2014 privind contractele de credit oferite consumatorilor pentru bunuri imobile rezidențiale. Această ultimă directivă trebuie transpusă în legislația națională până la data de 21 martie 2016. În acest context, credem că este relevant să menționăm și Legea nr. 296/2013 privind organizarea judiciară, prin care s-a creat cadrul pentru înființarea unor tribunale specializate să judece anumite litigii, inclusiv cele care au legătură cu protecția consumatorului.

Directiva 93/13/CEE privind clauzele abuzive încheiate cu consumatorii prevede încă de la art.1 alin.1) că scopul acesteia constă în apropierea actelor cu putere de lege și a actelor administrative ale statelor membre privind clauzele abuzive în contractele încheiate între un vânzător sau furnizor și un consumator. Directiva definește clauza abuzivă ca fiind acea clauză care nu a fost negociată direct cu consumatorul și care, prin ea sau împreună cu alte prevederi, creează în detrimentul consumatorului și contrar bunei-credințe un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile consumatorului. O clauză nu a fost negociată atunci când a fost redactată în prealabil, iar din acest motiv consumatorul nu a avut posibilitatea de a influența conținutul clauzei, în special în cazul unui contract de adeziune⁵.

Plecând de la această definiție, observăm că cele mai frecvente probleme în contractele de credit bancar se referă la: majorarea dobânzilor, comisionul de risc și de administrare perceput de bănci fără vreo contraprestație către consumator⁶, schimbarea unilaterală a ratei lunare, precum și modificarea unilaterală a nivelului comisioanelor⁷. Majoritatea acțiunilor în justiție sunt individuale, însă a apărut de curând *class action*-ul (acțiunea colectivă), ultima fiind considerată de către instanță discutabilă sub aspectul garanțiilor procedurale, având în vedere că aici se administrează, de regulă, doar proba cu înscrisul (contractul de credit) pentru a stabili circumstanțele speței, în timp ce în acțiunile individuale se administrează, de regulă, și proba interogatoriului, ceea ce dă posibilitatea instanței de a-și forma convingerea inclusiv în baza răspunsurilor primite, extrem de valoroase într-un asemenea litigiu. Cea mai mare problemă a consumatorului este faptul că, până la urmă, banca decide când survine dezechilibrul financiar pe piață și modifică clauzele contractuale fără o negociere reală între părți. Mai mult, dacă consumatorii nu sunt de acord cu valoarea dobânzii, banca îi înștiințează ca în termen de 30 de zile de la primirea notificării să ramburseze anticipat suma primită⁸.

Contractul de credit bancar este contractul prin care o bancă sau o instituție similară, denumită împrumutător, se obligă să pună la dispoziția unei persoane fizice sau juridice, denumite împrumutat, o sumă de bani (creditul) pe o perioadă de timp convenită sau își asumă un angajament bănesc prin aval (cambie, bilet la ordin etc.) sau printr-o scrisoare de garanție în interesul acelei persoane, în schimbul unei remunerații. Părțile contractului sunt împrumutătorul (instituția bancară) și împrumutatul (persoana fizică sau juridică)⁹.

Din punct de vedere bancar, creditul reprezintă orice angajament de plată a unei sume de bani în schimbul dreptului la rambursarea sumei plătite, dar și plata unor dobânzi sau a altor cheltuieli legate de această sumă. În scopul asigurării unei protecții adecvate a consumatorilor, OG nr.21/1992 privind protecția consumatorilor, republicată, prevede, în cadrul art.10, o serie de drepturi ale consumatorilor la încheierea contractelor. Este interzisă inserarea în contracte a unor clauze abuzive, vătămătoare pentru consumator. Astfel o clauză care nu a fost negociată direct cu consumatorul va fi considerată abuzivă dacă, prin ea însăși sau împreună cu alte prevederi din contract, creează, în detrimentul consumatorului și contrar cerințelor buneii-credințe, un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților. Respectarea dispozițiilor Legii nr.193/2000 se asigură de către reprezentanții împuterniciți ai Autorității Naționale pentru Protecția Consumatorilor, precum și de specialiști autorizați ai altor organe ale administrației publice. Soluțiile aflate la dispoziția instanței sunt următoarele: aplicarea unei amenzi contravenționale însoțită de eliminarea clauzelor abuzive din contract, desființarea contractului sau, în cazul în care fapta instituției bancare constituie infracțiune, sesizarea organelor de urmărire penală¹⁰.

Pornind de la soluțiile instanțelor de judecată naționale consultate, observăm că, după ce au fost chemate în judecată de debitor, băncile propun diminuarea dobânzii de la 10-12% la 4-5%, condiționată însă de renunțarea la judecată. Această ofertă este văzută de către profesorul Gheorghe Piperea ca un „dar otrăvit”, deoarece băncile pot recurge din nou la modificarea unilaterală a contractului, actul adițional semnat de debitor prevăzând încetarea contractului în cazul în care debitorul acționează banca în instanță¹¹. Instanțele române, prin numeroasele hotărâri din ultima perioadă, constată caracterul abuziv al clauzelor care instituie dreptul băncii să revizuiască rata dobânzii, în cazul unor schimbări semnificative pe piața monetară¹², precum și al clauzelor care instituie comisionul de risc sau administrare¹³. Într-o cauză recentă soluționată de CJUE¹⁴, ce avea ca obiect constatarea caracterului abuziv al contractului încheiat în CHF și prin care se solicita înghețarea cursului valutar în raport cu data încheierii contractului, CJUE a subliniat că la încheierea unui contract de consum, consumatorii trebuie să poată evalua consecințele economice în cazul împrumutului în valută, astfel că instanța națională poate elimina clauza abuzivă din contract și să restabilească echilibrul între părți. Legiuitorul național și cel european au urmărit în anumite ipoteze atenuarea principiului *pacta sunt servanda*, dând instanțelor naționale posibilitatea să oblige banca să modifice clauzele din contractele de consum sau să le anuleze dacă le consideră abuzive¹⁵.

În altă ordine de idei, jurisprudența CJUE se bazează pe ideea că un consumator se găsește într-o situație de inferioritate față de un furnizor/vânzător în ceea ce privește atât puterea de negociere cât și nivelul de informare, situație care îl conduce la adeziunea la

condițiile redactate în prealabil de furnizor/vânzător¹⁶. Curtea Supremă Germană a reținut în mod remarcabil în spețele ce i-au fost supuse atenției că un indiciu al caracterului abuziv al unei clauze standardizate constă în posibilitatea instituției bancare de a modifica clauzele contractuale în favoarea sa în mod unilateral¹⁷. În Croația, instanțele naționale au decis ca băncile să transforme creditele ipotecare acordate în franci elvețieni în împrumuturi în moneda națională¹⁸.

Cel mai adesea, băncile, în expunerea lor de motive, se referă la faptul că instanța națională nu ar avea competența să modifice prețul unui produs, preț ce este exprimat ca o cifră și care a fost acceptată de către consumatori; faptul că prin semnarea contractului clientul l-a asumat împreună cu toate clauzele sale, precum și faptul că perceperea comisionului de risc constituie un element din costul total al creditului aferent componentei de risc a activității bancare, astfel că existența unui cost al riscului, indiferent sub ce formă se percepe, își are temeiul în reglementările legale din domeniul bancar¹⁹.

Cu toate acestea, instanțele de judecată naționale conturează în ultima perioadă o jurisprudență ce tinde a apăra consumatorul, aceasta și prin prisma hotărârilor date de Curtea de Justiție a Uniunii Europene, care asigură consumatorului un nivel de protecție ridicat²⁰, subliniind că nu creează obligații pentru consumator clauzele abuzive inserate într-un contract încheiat cu un consumator, deoarece astfel de clauze vin în contradicție cu cerința bunei-credințe și provoacă un dezechilibru între drepturile și obligațiile părților, în detrimentul consumatorului.

Clauze abuzive identificate de noi pe baza examinării dosarelor aflate în fața instanțelor de judecată clujene sunt: clauzele ce dau dreptul băncii să modifice unilateral clauzele contractului fără un motiv întemeiat; clauzele care obligă consumatorul să își îndeplinească obligațiile contractuale chiar și în situațiile în care banca nu le-a îndeplinit pe ale sale; clauzele care dau dreptul băncilor să modifice fără acordul consumatorului stipulațiile privind caracteristicile produselor și serviciilor care urmează să fie furnizate; cele ce obligă consumatorul să se supună unor condiții contractuale despre care nu a putut lua cunoștință în mod real la data semnării contractului; cele ce dau băncii dreptul exclusiv să interpreteze stipulațiile contractuale; clauzele care înlătură sau restrâng dreptul consumatorului să pretindă despăgubiri, precum și cele prin care instituția bancară obligă consumatorul la plata unor sume disproporționat de mari în cazul neîndeplinirii obligațiilor contractuale de către acesta²¹.

1. Clauzele care suscită discuții din punct de vedere al caracterului lor abuziv sau nu

a) *Clauza ce prevede perceperea unui comision de risc.* Cu privire la această clauză, am remarcat că scopul pentru care băncile percep comisionul de risc, așa cum susțin în expunerile lor de motive²², vizează situația în care consumatorul nu și-ar achita datoria. Argumentul băncii este discutabil, deoarece, după cum se poate reține din practica instanțelor judecătorești, instituția bancară, are, de regulă, o ipotecă, în cazul bunurilor imobile, sau un privilegiu, în cazul bunurilor mobile, astfel că, dacă consumatorul nu își îndeplinește obligația, banca poate

executa silit bunul acestuia. Așa fiind, perceperea unui comision de risc nu este justificată, întrucât riscul nu există, clauza fiind una abuzivă. Dezechilibrul nu există în condițiile în care riscul contractului a fost acoperit prin constituirea unei garanții reale imobiliare, precum și prin încheierea unei polițe de asigurare cesionate în favoarea băncii;

b) *Clauza privind dobânda variabilă în conformitate cu politica băncii.* Această clauză conferă băncii dreptul de a modifica dobânda în mod arbitrar. Astfel, modificarea este imprevizibilă pentru consumator, acesta neavând o modalitate în care să calculeze dobânda²³. În prezent, Ordonanța de urgență nr. 50/2010 privind contractele de credit pentru consumatori, stipulează la art. 37, că, în contractele de credit cu dobândă variabilă, dobânda va fi compusă dintr-un indice de referință EURIBOR/ROBOR/LIBOR²⁴ la o anumită perioadă sau din rata dobânzii de referință a Băncii Naționale a României, în funcție de valuta creditului, la care creditorul adaugă o anumită marjă fixă pe toată perioada derulării contractului. De asemenea, aceeași ordonanță prevede, la art. 36, care sunt comisioanele ce pot fi percepute de creditor: comision de analiză dosar, comision de administrare credit sau comision de administrare cont curent, compensație în cazul rambursării anticipate, costuri aferente asigurărilor, dobândă penalizatoare, alte costuri percepute de terți, precum și un comision unic pentru servicii prestate la cererea consumatorului. Problema este că aceste dispoziții legale se aplică numai pentru viitor, adică doar contractelor încheiate după data de 30 decembrie 2010. În cazul contractelor încheiate înainte de această dată sau aflate în curs de executare, clauzele abuzive vor fi înlăturate de instanțele de judecată sau părțile convin rezoluționarea contractului de credit;

c) *Clauza care permite băncii să reevalueze garanția consumatorului.* Această clauză permite băncii să decidă în mod discreționar o nouă evaluare a bunului adus ca și garanție (de regulă, este vorba despre o garanție imobiliară)²⁵. Clauza a apărut în contextul crizei economice. La momentul constituirii garanției și implicit a evaluării bunului, acesta avea o anumită valoare care însă, dată fiind criza financiară, a scăzut semnificativ, la momentul noii evaluări. Clauza permite băncilor ca, în urma reevaluării bunului, să oblige consumatorul să aducă o nouă garanție (de regulă, tot imobiliară), pentru acoperirea riscului. În privința clauzei care prevede perceperea unui comision de administrare, tendința dominantă în practica judiciară clujeană a fost de a nu considera această clauză ca fiind una abuzivă. Argumentele ar putea consta în existența, în concret, a unei contraprestații din partea băncii, cum ar fi: verificarea contului, bonificarea clientului, deducerea din cont etc.²⁶. Pe de altă parte, instanțele de judecată bucureștene consideră aceste clauze abuzive și le sancționează cu nulitate absolută. Instanțele bucureștene au considerat că există un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților, nefiind indicate în contract toate elementele necesare pentru perceperea acestui comision, pentru că nu există practic o definire a activităților pe care banca le prestează în schimbul comisionului. În consecință, s-a apreciat că drepturile consumatorului sunt vătămate²⁷;

d) *Clauza privind riscul valutar.* Prin această clauză se ia în considerare posibilitatea de a fi înregistrate pierderi, ca urmare a modificării cursului de schimb al valutei, în perioada dintre încheierea contractului și scadența acestuia. Acest tip de clauză a format obiectul hotărârii pronunțată de CJUE, în 30 aprilie 2014, în cauza Kasler c. OTP Bank. Instanța europeană a statuat că, în cadrul art.4 din Directiva 93/13/CEE privind clauzele abuzive în contractele de

credit încheiate cu consumatorii, termenii „obiect principal al contractului” nu acoperă clauza cuprinsă într-un contract de împrumut încheiat în monedă străină între un vânzător și un consumator și care nu a făcut obiectul unei negocieri individuale. Concret, OTP avea o practică abuzivă deoarece banca acorda majoritatea creditelor în franci sau în euro, dobânda fluctua în funcție de EURIBOR sau LIBOR, iar dacă scădea EURIBOR sau LIBOR, banca nu scădea dobânda, însă dacă aceasta creștea, creștea și dobânda. Reclamanții au solicitat înghețarea cursului valutar la cursul de schimb al monedei creditului la data încheierii contractului²⁸. Având ca reper hotărârea instanței europene, instanțele de judecată naționale au trebuit să aprecieze de la caz la caz dacă acordarea creditului în franci elvețieni, respectiv rambursarea creditului în franci, în cazul suportării riscului de către consumator este sau nu esențială. În același sens, Directiva 17/2014 prevede că împrumutatul suportă riscul valutar, dar obligă statele membre să adopte o reglementare specială, derogatorie, de natură să asigure protecția consumatorilor, cu aplicabilitate numai pentru viitor²⁹. În cauza Volksbank, Tribunalul Galați a reținut că posibilitatea băncii de a converti francii elvețieni în lei trebuie recunoscută și în favoarea consumatorului, nu doar în beneficiul băncii³⁰.

Precizăm că în dosarele studiate, deciziile instanțelor de judecată sunt favorabile consumatorilor, instanțele obligând banca la eliminarea clauzelor abuzive și restituirea către consumatori a taxelor percepute ilegal. De exemplu, prin sentința Judecătoria Târgu Jiu nr.7477 din 28 noiembrie 2014, instanța a constatat că o clauza contractuală prin care se stipula efectuarea oricăror plăți în moneda creditului și suportarea de către consumator a diferențelor de curs valutar era abuzivă. S-a reținut că, la momentul încheierii convențiilor, raportat la circumstanțele economice din anul 2008, posibilitatea de a cunoaște efectele unor astfel de credite nu era posibilă. Nu există nici posibilitatea de a cunoaște în concret implicațiile clauzelor pe termen lung, întrucât creditul în franci elvețieni apărea ca fiind mai avantajos față de alte oferte de creditare în lei sau în euro. Instanța a reținut că, în condițiile în care creditul în franci elvețieni era un produs nou pe piață și în lipsa unor informații corespunzătoare cu privire la moneda în care reclamantul a contractat împrumuturile, respectiv, având în vedere istoricul evoluției francului elvețian, consumatorul s-a obligat să returneze sumele împrumutate la termenele și în cuantumurile menționate în contracte, având ca premisă cursul de schimb valutar CHF - leu din perioada respectivă. Francul elvețian s-a apreciat într-un mod rapid, astfel că, raportat la moneda națională, valoarea acestuia s-a dublat. Așadar, s-a produs o schimbare fundamentală a condițiilor de contractare, astfel că împrumutații au fost obligați la prestații vădit disproportionale față de cele în considerarea cărora s-a manifestat voința lor de a contracta. Prin urmare, ar avea caracter abuziv clauzele contractuale prin care se stipulează efectuarea oricărei plăți în moneda creditului cu suportarea de către consumator a diferențelor de curs valutar³¹. Se poate observa însă că în jurisprudența clujeană nu este adoptată această linie de gândire. Instanțele clujene apreciază că nu există o bază legală pentru care o instanță judecătorească să înghețe cursul valutar al francului elvețian. Așa fiind, în astfel de cauze, instanțele clujene invită părțile să renegocieze contractul, să convină o reeșalonare a plăților sau să rezoluționeze contractul.

În acțiunile în justiție reclamanții invocă cel mai adesea faptul că aceste clauze sunt abuzive, întrucât creează un dezechilibru contrar bunei-credințe și faptul că aceste clauze nu au fost negociate cu consumatorul. De regulă, clauzele utilizate sunt de tip standard preformulate,

consumatorul neavând posibilitatea de a negocia asemenea clauze. Având în vedere acest aspect, practica a demonstrat că cele mai multe clauze abuzive sunt stipulate în contractele de adeziune. Dezechilibrul dintre consumator și instituția bancară ce oferă creditul este ușor vizibilă. Acest dezechilibru este în primul rând unul economic, neavând importanță dacă s-au produs sau nu efecte în patrimoniul reclamanților. În acest sens s-a pronunțat și Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția a II-a Civilă prin decizia civilă nr. 686 din data de 21.02.2013, menționând expres că în aprecierea echilibrului /dezechilibrului contractual s-a avut în vedere faptul că echivalența prestațiilor presupune ca drepturile și obligațiile reciproce să aibă, dacă nu valoare identică, măcar una apropiată³².

După cum am observat, instanțele de judecată clujene constată caracterul abuziv al clauzelor ce privesc perceperea unui comision de risc, al clauzelor de modificare a dobânzii, al clauzelor privind dreptul băncii de a reevalua garanția inițială și, nu în ultimul rând, al clauzelor privind riscul valutar. În consecință, instanțele clujene anulează aceste clauze. De asemenea, instanțele dispun obligarea instituțiilor bancare la precizarea și actualizarea contractului de credit prin semnarea unui act adițional la acesta, cuprinzând următoarele clauze minimale: 1) precizarea și definirea elementelor componente ale dobânzii și a cuantumului acesteia: marja fixă a băncii de la momentul contractării + indicele Libor CHF pe 3 pe luni; 2) modalitatea de modificare a dobânzii exclusiv în funcție de indicele de referință Libor, în virtutea clauzei de indexare cuprinsă în contract, cu mențiunea că marja băncii este fixă, neputând fi modificată decât prin acordul scris al părților, modificarea dobânzii urmând a se produce atât în sens crescător, cât și în sens descrescător, în funcție de variațiile indicelui de referință Libor, la recalcularea pe viitor a nivelului dobânzii percepute în temeiul contractului luându-se în considerare următoarea formulă: marja fixă a băncii de la momentul contractării (x%) + valoarea indicelui de referință Libor CHF 3 pe luni și obligarea părții la restituirea sumelor prelevate ilegal prin creșterea abuzivă a nivelului dobânzii, sume prelevate în ultimii 3 ani de la data introducerii acțiunii³³.

În raport cu cele arătate mai sus, considerăm relevante mai multe aspecte. Instanțele clujene consideră clauza privind comisionul de risc ca fiind o clauză abuzivă. În urma anulării acestei clauze, instanțele obligă unitatea bancară la despăgubiri constând în suma plătită cu titlu de comision de risc, precum și la dobânda legală asupra fiecărei sume plătite cu titlu de comision de risc. Alte clauze des întâlnite în dosarele studiate se referă la: comisionul lunar de administrare, comisionul de administrare garanției, comisionul de rezervă minimă obligatorie, condiții speciale privitoare la comisionul de rambursare în avans, clauze privind declanșarea scadenței anticipate a creditului, comisionul de gestiune, precum și clauza privind costurile suplimentare. Cu privire la comisionul de risc, consumatorii consideră respectiva prevedere contractuală ca una abuzivă, contrară bunelor moravuri și bunei-credințe, având în vedere că și-au asumat o serie de obligații contractuale de garantare a restituirii sumei împrumutate care sunt mai mult decât suficiente pentru a asigura creditoarea de recuperarea împrumutului acordat.

De remarcat că în acord cu prevederile contractuale, valoarea creditului acordat nu poate depăși mai mult de 75% din valoarea bunurilor ce fac obiectul ipotecii. De asemenea, banca are dreptul de a debita orice cont de disponibilități sau depozit al consumatorilor cu sumele reprezentând polițele de asigurare pentru a efectua plata lor, precum și de a reînnoi

polița în numele consumatorilor, la societatea de asigurare aleasă de bancă. O altă clauză contractuală se referă la asumarea de către părți a nemodificării naturii juridice a obligațiilor, în eventualitatea intervenirii unui divorț sau partaj. O altă stipulație contractuală se referă la clauza privind suplimentarea garanțiilor din partea împrumutătorilor în situația în care, ca urmare a unor modificări pe piață, acestea ar fi considerate neîdestulătoare pentru oferirea garanției de rambursare. O altă prevedere se referă la suportarea de către împrumutat a riscului valutar și a riscului de dobândă. De asemenea, există prevederi contractuale ce stipulează posibilitatea potestativă a băncii de a declanșa scadența anticipat³⁴.

2. Hotărâri ale Curții de Justiție a Uniunii Europene în materia clauzelor abuzive

În această parte ne propunem să analizăm cele mai relevante hotărâri ale Curții de Justiție a Uniunii Europene în acest domeniu și efectele pe care acestea le-au avut la nivelul Uniunii.

Prima hotărâre pe care o supunem atenției este hotărârea Curții de Justiție a Uniunii Europene în cauza 484/08, *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid*³⁵ în care Curtea de Justiție subliniază dreptul statelor de a acorda o protecție mult mai mare consumatorilor și astfel permite instanțelor naționale să constate caracterul abuziv al clauzelor contractuale care privesc definirea obiectului principal al contractului și caracterul adecvat sau nu al prețului sau remunerației în comparație cu bunurile și serviciile furnizate de acestea, chiar și în cazul în care aceste clauze sunt consemnate clar și inteligibil.

O altă hotărâre pe care o menționăm este cea pronunțată în cauza C- 241/98, *Salvat Editores S A v Jose M. Sanchez Alcon Prades*³⁶, în cadrul căreia Curtea recunoaște judecătorului dreptul de a declara din oficiu nulitatea clauzelor abuzive dintr-un contract, această prerogativă încadrându-se în contextul general al protecției speciale pe care Directiva 93/13/CEE tinde să o recunoască în interesul colectivității. Prin urmare, se observă existența unui interes public ca aceste clauze prejudiciabile pentru consumator să fie înlăturate.

Hotărârea pronunțată în cauza *Kasler* prezintă, și ea, relevanță deosebită. În cauza *Kasler* a fost vorba despre un contract de credit încheiat de domnul *Kasler* și doamna *Kaslerne Rabai* în anul 2008 cu o bancă din Ungaria. Cei doi au contractat un credit de aproximativ 14.400.000 HUF. Contractul prevedea ca determinarea în franci elvețieni a împrumutului făcut să se realizeze la cursul de schimb la cumpărare a acestei valute aplicat de bancă, astfel că împrumutul a fost convertit în franci elvețieni ajungând la 94.240,84 CHF. Potrivit clauzelor contractuale, valoarea în forinți a fiecăreia dintre ratele lunare datorate se stabilea pe baza cursului de schimb la vânzare a francului, în ziua anterioară scadenței. Având în vedere aceste aspecte, soții *Kasler* au sesizat instanțele maghiare și au contestat clauza care prevedea posibilitatea băncii să calculeze ratele lunare pe baza cursului de schimb la vânzare al francului elvețian. În cadrul acțiunii preliminare, Curtea Supremă din Ungaria a sesizat Curtea de Justiție a Uniunii Europene. Prin hotărârea sa, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a statuat că revine instanței naționale să verifice dacă un consumator informat și suficient de atent ar putea, pe

baza publicității și a informațiilor furnizate de împrumutător în cadrul negocierii contractului, nu numai să cunoască existența unei diferențe între cursul de schimb la cumpărare și cursul de schimb la vânzare ale unei monede străine, ci și să evalueze efectele aplicării acestui din urmă curs cu privire la calcularea ratelor și costul total al împrumutului. În consecință, instanța națională putea să înlocuiască clauza abuzivă cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv. În speță, CJUE a considerat că diferența de curs nu face parte din preț și de aceea instanțele naționale pot constata, dacă toate celelalte condiții sunt îndeplinite, că această clauză este abuzivă:

„ –termenii „obiectul principal al contractului” nu acoperă o clauză, cuprinsă într-un contract de împrumut încheiat în monedă străină între un vânzător sau un furnizor și un consumator și care nu a făcut obiectul unei negocieri individuale, în temeiul căreia pentru calcularea ratelor împrumutului se aplică cursul de schimb la vânzare al acestei valute, decât în cazul în care se constată – ceea ce revine în sarcina instanței de trimitere să verifice având în vedere natura, economia generală și prevederile contractului, precum și contextul său juridic și factual – că respectiva clauză stabilește o prestație esențială a acestui contract care, ca atare, îl caracterizează; – o astfel de clauză, în măsura în care cuprinde o obligație pecuniară a consumatorului de a plăti, în cadrul ratelor împrumutului, sumele care rezultă din diferența dintre cursul de schimb la vânzare și cursul de schimb la cumpărare ale monedei străine, nu poate fi considerată ca cuprinzând o „remunerație” al cărei caracter adecvat în calitate de contrapartidă a unei prestații efectuate de împrumutător să nu poată face obiectul unei aprecieri pentru a se stabili dacă este abuzivă în temeiul articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13. Articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că, cerința potrivit căreia o clauză contractuală trebuie redactată în mod clar și inteligibil trebuie înțeleasă ca impunând nu numai ca respectiva clauză să fie inteligibilă pentru consumator din punct de vedere gramatical, ci și ca contractul să expună în mod transparent funcționarea concretă a mecanismului de schimb al monedei străine la care se referă clauza respectivă, precum și relația dintre acest mecanism și cel prevăzut prin alte clauze referitoare la deblocarea împrumutului, astfel încât acest consumator să poată să evalueze, pe baza unor criterii clare și inteligibile, consecințele economice care rezultă din aceasta în ceea ce îl privește. Articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că, într-o situație în care un contract încheiat între un vânzător sau un furnizor și un consumator nu poate continua să existe după eliminarea unei clauze abuzive, această dispoziție nu se opune unei norme de drept național care permite instanței naționale să remedieze nulitatea clauzei respective prin înlocuirea acesteia cu o dispoziție de drept național cu caracter supletiv”³⁷.

O altă hotărâre asupra căreia dorim să ne îndreptăm atenția este cea pronunțată în cauza C-618/10, Calderon Camino³⁸. În speță, domnul Calderon a încheiat un contract de împrumut pentru suma de 30.000 de euro în vederea achiziționării unui autoturism. Contractul prevedea o rată a dobânzii de 7.95% DAE și o rată a dobânzii moratorii de 29%. Interesant de menționat este că legislația spaniolă nu prevedea posibilitatea instanțelor naționale sesizate cu o cerere de somație de plată să declare din oficiu nulitatea clauzelor abuzive, decât dacă consumatorul se opunea plății. În speță, Curtea a constatat că instanța națională este obligată

să analizeze din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale dintr-un contract încheiat cu consumatorii, de îndată ce dispune de elementele de drept și de fapt necesare în acest sens. Legislația spaniolă nepermițând ca instanța să aprecieze caracterul abuziv, în cazul în care e sesizată cu o somație, Curtea a constatat că o asemenea prevedere aduce atingere efectivității protecției pe care directiva privind clauzele abuzive a intenționat să o confere consumatorilor. Conchidem prin a sublinia că în cazul în care se constată existența unei clauze abuzive, instanțele naționale au numai obligația de a înlătura aplicarea unei astfel de clauze, pentru ca aceasta să nu producă efecte obligatorii în ceea ce privește consumatorul, fără a avea însă posibilitatea să modifice conținutul acesteia.

Cu privire la noțiunea de dezechilibru semnificativ în detrimentul consumatorului, s-a pronunțat Curtea de Justiție a Uniunii Europene cu prilejul pronunțării hotărârii din 14 martie 2013, în afacerea C-415/11, Mohamed Aziz vs. Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)³⁹. CJUE a subliniat că aceste clauze trebuie apreciate prin intermediul unei analize a normelor naționale aplicabile în lipsa unui acord între părți, pentru a evalua dacă și, eventual, în ce măsură contractul îl plasează pe consumator într-o situație juridică mai puțin favorabilă în raport cu cea prevăzută de dreptul național în vigoare. Pentru a ști dacă dezechilibrul este creat în contradicție cu exigențele de bune credințe, va fi important să se verifice dacă vânzătorul sau furnizorul, acționând în mod corect și echitabil față de consumator, putea să se aștepte în mod rezonabil ca acesta din urmă să accepte clauza în discuție în cadrul unei negocieri individuale.

Cu prilejul judecării cauzei C-472/11, Banif Plus Bank Zrt vs. Csaba Csipai și Victória Csipai Curtea de Justiție a Uniunii Europene a menționat că „pentru a efectua o apreciere cu privire la caracterul eventual abuziv al clauzei contractuale pe care se întemeiază cererea cu care este sesizată, instanța națională trebuie să țină seama de toate celelalte clauze din contract”⁴⁰.

În cauza C-76/10 Krajski sud vs. Presove Slovacia, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a precizat că "dată fiind natura și importanța interesului public pe care se întemeiază protecția pe care Directiva nr. 93/13/CEE o asigură consumatorilor, art. 6 din aceasta trebuie să fie considerat ca o normă echivalentă cu normele naționale, care ocupă, în cadrul ordinii interne, rangul de ordine publică"⁴¹.

În cauza C-342/13, Sebestyen, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a statuat că:

„ - Articolul 3 alineatele (1) și (3) din Directiva 93/13/CEE privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, precum și punctul 1 litera (q) din anexa la această directivă trebuie interpretate în sensul că este de competența instanței naționale în cauză să stabilească dacă o clauză cuprinsă într-un contract de împrumut ipotecar încheiat între o bancă și un consumator prin care se atribuie unui tribunal arbitral permanent, ale cărui hotărâri nu pot face obiectul unei căi de atac de drept intern, competența exclusivă de a soluționa orice litigiu născut în legătură cu acest contract trebuie, având în vedere toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului menționat, să fie considerată abuzivă în sensul acestor dispoziții. În cadrul acestei aprecieri, instanța națională în cauză trebuie printre altele: - să verifice dacă clauza în discuție are ca obiect sau ca efect excluderea sau obstrucționarea dreptului consumatorului de a introduce acțiuni în justiție sau de a exercita orice altă cale de atac și - să țină seama de

faptul că comunicarea către consumator, înainte de încheierea contractului în cauză, a unor informații generale cu privire la diferențele care există între procedura arbitrală și procedura jurisdicțională ordinară nu poate permite, în sine, excluderea caracterului abuziv al acestei clauze. În cazul unui răspuns afirmativ, revine instanței menționate sarcina de a stabili toate consecințele care decurg din această constatare potrivit dreptului național pentru a se asigura că respectiva clauză nu creează obligații pentru consumator⁴².

O altă hotărâre pe care o aducem în atenție este cea pronunțată în cauza C-280/13, Barclays Bank. În această hotărâre, instanța europeană a subliniat că Directiva 93/13/CEE privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii și principiile dreptului Uniunii referitoare la protecția consumatorilor și la echilibrul contractual trebuie interpretate în sensul că sunt excluse din domeniul lor de aplicare acte cu putere de lege și norme administrative ale unui stat membru, precum cele în discuție în litigiul principal, în lipsa unei clauze contractuale de modificare a conținutului sau a domeniului de aplicare al acestora⁴³.

Tribunalul Specializat Cluj a adresat o întrebare preliminară Curții de Justiție a Uniunii Europene care a avut în vedere interpretarea art. 4 alin.2 din Directiva 93/13/ CEE privind clauzele abuzive încheiate cu consumatorii. Mai precis, având în vedere că aprecierea caracterului abuziv al clauzelor nu se poate raporta, nici la definirea obiectului contractului și nici la caracterul adecvat al prețului sau remunerației față de serviciile sau de bunurile furnizate în schimbul acestora, s-a dorit să se clarifice dacă, în măsura în care aceste clauze sunt exprimate în mod inteligibil, noțiunea de „cost total” al creditului pentru consumator include și comisioanele pe care trebuie să le suporte consumatorul într-un contract garantat cu ipotecă⁴⁴.

Întrebarea viza dacă noțiunile de „obiect și/sau preț” al contractului din cuprinsul art.4 alin. 2) din Directiva 93/13/CEE cuprinde sau nu printre elementele ce formează contraprestia instituției de credit, garantat cu ipotecă, dobânda anuală efectivă (DAE), formată în special din dobânda fixă sau variabilă, comisioane bancare, precum și alte costuri definite în contractul de credit.

Curtea de Justiția a Uniunii Europene a subliniat că obiectul contractului nu acoperă, în principiu, tipuri de clauze care figurează în contracte de credit încheiate între vânzător/furnizor și consumatori, precum cele în discuție în speță, care permit parte modificarea unilaterală a dobânzii⁴⁵. În alte cuvinte, în speță s-a pus problema de a ști dacă în noțiunea de obiect principal al contractului (aspect care, potrivit Directivei 93/13 CEE, nu poate face obiectul analizei aprecierii caracterului său abuziv sau nu) sunt incluse și diferitele comisioane (de risc, de administrare) inserate în contractele de credit bancar. Potrivit expunerii de motive a instituției bancare (în speță, Volksbank), comisionul de risc este o componentă a prețului, fiind inclus în DAE (dobânda anuală efectivă). Conform Directivei 93/13/CE, caracterul abuziv al contractului nu poate privi prețul. Instituția bancară, pe de altă parte, a subliniat că suma împrumutată împreună cu dobânda și celelalte comisioane nu sunt altceva decât costul total al creditului. Prețul este elementul central al concurenței libere, astfel că instanța de judecată nu ar putea aduce atingere prețului din contract, neputându-se pune problema caracterului abuziv. Așadar, comisionul de risc este defalcat în cadrul DAE din rațiuni de transparență pentru a indica clientului care este destinația sumelor pe care le plătește. În ceea ce privește

caracterul adecvat al prețului sau remunerației, instanțele clujene conturează o jurisprudență în care remarcă că, pe de o parte, serviciile, iar, pe de altă parte, bunurile furnizate în schimbul acestora, nu acoperă tipuri de clauze care figurează în contractele de credit încheiate între furnizori și consumatori. Acest fapt se datorează puterii creditorului de a modifica în mod unilateral aceste comisioane. În plus, instanțele au mai subliniat caracterul accesoriu al unor astfel de clauze (comision de risc, comision de administrare), ele neputând fi incluse în obiectul contractului⁴⁶.

În opinia noastră, clauzele abuzive din contractele de credit bancar ar trebui eliminate întru totul, chiar și în cazurile în care clienții nu sunt în proces cu banca respectivă, deoarece, pe lângă dezechilibrul contractual pe care îl generează între părți, inegalitatea economică fiind evidentă, lipsa de previzibilitate a consumatorului este, de asemenea, grav afectată de inserarea acestor clauze. În majoritatea cauzelor, instituțiile bancare aduc în atenție faptul că, prin semnarea contractului, consumatorul își asumă cele consemnate în contract. Prin urmare, intervenția instanței și anularea clauzelor abuzive nu ar trebui permisă. Se poate însă observa că, în contractele de adeziune consumatorul nu are multe opțiuni; el semnează sau nu contractul de credit, nefiind posibilă negocierea clauzelor acestuia. În concluzie, apare ca fiind necesară eliminarea comisionului de risc/administrare, deoarece, în realitate ne aflăm în prezența unor dobânzi ascunse, plătite pentru o prestație pentru care deja se plătește dobândă. Totodată, apreciem că dobândă trebuie să fie și să rămână fixă pe tot parcursul contractului; nu fixă, iar mai apoi variabilă, întrucât ar lipsi consumatorul de previzibilitate cu privire la contractul pe care urmează să îl încheie.

* În cadrul prezentului studiu am avut în vedere doctrina și jurisprudența existente până la data de 15.07.2015.

* *Student, master "Dreptul european și dreptul național al afacerilor", UBB Cluj-Napoca; ioana_ratiu@yahoo.com.*

¹ A se vedea, art.4 lit. f), art.12, art.169 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene și art. 38 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene.

² A se vedea, Directiva 2011/83/UE privind drepturile consumatorilor, Directiva 2008/48/CE privind contractele de credit pentru consumatori, Directiva 93/13/CEE privind clauzele abuzive încheiate cu consumatorii, precum și J. Goicovici, *Dreptul consumației*, Ed. Sfera, Cluj-Napoca, 2006, pg. 71.

³ G.Howells, N.Reich, *The current limits of European harmonization in consumer contract law* [www.europarl.europa.eu].

⁴ A se vedea, Directiva 2008/48/CE privind contractele de credit pentru consumatori, art. 4, alin.2 lit. a)-f). [www.eur-lex.europa.eu], precum și D. C. Enache, „Clauze abuzive în contractele încheiate între profesioniști și consumatori : practică judiciară”, Ed. Hamangiu, București, 2012, p.56.

⁵ A se vedea, art.3 alin. 1) și 2) din Directiva 93/13/CEE privind clauzele abuzive încheiate cu consumatorii.

⁶ Sentința civilă a Judecătoriei Motru, din 9 octombrie 2013 [www.juridice.ro]. În această speță instanța națională constată caracterul abuziv al clauzei ce prevede perceperea comisionului de administrare.

- ⁷ Gheorghe Piperea, „Am înfrânt BCR. Într-un proces colectiv contra abuzului de putere economică” [www.curieruljudiciar.ro].
- ⁸ Gheorghe Piperea, „Executarea silită asupra locuinței familiale a consumatorului. Cauza Kušionová. Dreptul la locuința familială”. În cauză, ca urmare a neacceptării clauzelor de modificare, banca a început executarea silită asupra locuinței familiale. Curtea face trimitere la deciziile CEDO în materie de protecție a dreptului la locuință a debitorului, subliniind că executarea silită a unei locuințe familiale nu poate fi făcută în orice condiții, ci doar respectând principiul proporționalității [eubusinesslaw.wordpress.com].
- ⁹ A. Dumitru, P. Florescu, A. Bordea, R. Popa, „Contractul de credit bancar”, Ed. Universul Juridic, 2013, p.8.
- ¹⁰ Art. 16 alin. 1) și 2) din Legea nr. 193/2000 prevede aplicarea unei amenzi contravenționale de la 200 lei la 1.000 lei, în măsura în care fapta nu constituie infracțiune.
- ¹¹ Gheorghe Piperea, „Metoda mea de luptă judiciară contra clauzelor abuzive. Pro bono” [www.piperea.ro].
- ¹² Decizia civilă a Tribunalului Galați nr. 230/R/2014 din de 27 iunie 2014. Speța are ca obiect convertirea creditului din franci elvețieni în lei. În speță, instanța argumentează că un consumator mediu și normal informat nu avea cum să prevadă o modificare dramatică a cursului de schimb valutar pentru francul elvețian. De asemenea, a se vedea, decizia civilă a Tribunalului Sălaj nr. 309 din 21 aprilie 2011 [www.clientivb.files.wordpress.com], sentința civilă a Tribunalului Specializat Cluj nr.165 din 29 ianuarie 2014 (nepublicată), sentința civilă a Curții de Apel Cluj nr.966 din 6 februarie 2013 (nepublicată).
- ¹³ Sentința civilă a Tribunalului Brașov nr.204 din 23 aprilie 2012, decizia civilă a Curții de Apel Brașov nr.178/Ap din 4 decembrie 2012, decizia civilă a Tribunalului Bihor nr.393/R/COM din 1 iulie 2013, cf. Gheorghe. Piperea – publicate pe www.facebook.com, precum și decizia nr. 2186 a ICCJ, din 12 iunie 2014 [www.juridice.ro]
- ¹⁴ Pentru mai multe detalii, a se vedea, hotărârea CJUE din 30 aprilie 2014, în cauza C-26/13 Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai împotriva OTP Jelzálogbank Zrt.
- ¹⁵ În acest sens, hotărârea CJUE din 27 iunie 2000, în cauza C-240/98, Oceane Editorial SA c. Rocio Murciano Quintero. În cadrul hotărârii, Curtea a subliniat dreptul instanțelor naționale de a aprecia din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale.
- ¹⁶ A se vedea, hotărârea CJUE din 16 noiembrie 2010, în cauza C-76/10 Pohotovost' s. r. o. împotriva Iveta Korčkovská.
- ¹⁷ M. Băniță, „Lecție pentru România: Sute de mii de cetățeni europeni scapă de clauzele abuzive din contracte” [www.economica.net].
- ¹⁸ Croația a introdus curs fix pentru francul elvețian [www.economie.hotnews.ro].
- ¹⁹ A se vedea notele de subsol [12] și [13]. A se vedea și acțiunile împotriva Volksbank, BCR, Raiffeisen Bank și BCR având ca obiect contractele ce prevedeau comisioane de risc, de administrare precum și posibilitatea băncii de a modifica unilateral contractul [<https://clientivb.wordpress.com>].
- ²⁰ A se vedea hotărârea CJUE din 15 martie 2012, în cauza C-453/10, Jana Pereničová și Vladislav Perenič împotriva SOS financ spol. s r. o.
- ²¹ Sentința civilă a Tribunalului Specializat Cluj nr. 3138 din 13 noiembrie 2014 (nepublicată), sentința civilă a Tribunalului Specializat Cluj nr. 271 din 3 martie 2012 (nepublicată), precum cele de la notele de subsol [12] și [13].
- ²² Sentința civilă a Tribunalului Specializat Cluj nr.966 din 6 februarie 2013 (nepublicată), decizia ICCJ nr. 2896 din 6 octombrie 2014 [www.avocatalinpaidiu.ro]. A se vedea și [www.bancherul.ro] „Șeful Volksbank, Benoit Catel, explica, pe înțelesul tuturor, de ce este justificat comisionul de risc aferent unui credit: trei contra-argumente care demontează deciziile judecătorilor”.

- ²³ C. Costăș „Clauze abuzive OTP Bank. Perspectiva clujeană” [www.costas-negru.ro].
- ²⁴ EURIBOR (Euro Interbank Offered Rate) este rata la care o bancă de prim ordin oferă altei bănci de prim ordin depozite în zona euro. EURIBOR este rata de referință pentru piața monetară în EURO. ROBOR (Romanian Interbank Offer Rate) reprezintă rata medie a dobânzii pentru creditele în lei acordate pe piața interbancară și este stabilită de către Banca Națională a României. LIBOR (London Interbank Offered Rate) reprezintă rata dobânzii practică pe piața londoneză de către băncile de prim rang care oferă fonduri, respectiv, rata dobânzii pe care o percepe pentru acordarea de împrumuturi bănești [https://ro.wikipedia.org].
- ²⁵ Sentința civilă a Tribunalului Specializat Cluj nr.165 din 29 ianuarie 2014 (nepublicată).
- ²⁶ Decizia Tribunalului Specializat Cluj nr. 564 din 23 aprilie 2014 (nepublicată).
- ²⁷ Decizia ICCJ nr. 302 din 30 ianuarie 2014 [www.avocatalinpaidiu.ro].
- ²⁸ Hotărârea pronunțată în cauza Kasler este una neutră, întrucât Curtea explică noțiunile de obiect al contractului din Directiva 1993/13CEE, stabilind criteriile care să orienteze instanțele naționale. Din hotărâre reiese că face parte din sfera obiectului principal al contractului orice clauza care este considerată esențială.
- ²⁹ Marieta Avram, „ Clauzele abuzive în contractele de credit – o temă incandescentă în dreptul național și cel European” [www.juridice.ro].
- ³⁰ Elena Voinea, „Un client al Volksbank a obținut convertirea creditului la cursul istoric. Tribunalul Galați a respins cererea de revizuire a băncii” [www.avocatnet.ro].
- ³¹ Mihăiță Călin, „Judecătoria Tg. Jiu., speța Mareș-Medar vs Raiffaisen: De ce trebuie denumit creditul CHF [www.paginadebanci.ro].
- ³² Decizia ICCJ, nr. 686/2013, din 21 februarie 2013, [www.legeaz.net].
- ³³ Sentința civilă a Tribunalului Specializat Cluj nr.11665 din 29.08.2013 (nepublicată).
- ³⁴ Sentința civilă a Tribunalului Specializat Cluj nr. 165 din 29.01.2014 (nepublicată). A se vedea, de asemenea, sentințele și deciziile la care am trimis în cadrul notelor de subsol [12], [13], [26], [26], [27] și [33].
- ³⁵ A se vedea, pe larg, hotărârea pronunțată în cauza, C-484/08 Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid împotriva Asociación de Usuarios de Servicios Bancarios (Ausbanc) din 3 iunie 2010, [www.europa.eu].
- ³⁶ A se vedea, pentru mai multe detalii, hotărârile pronunțate în cauzele Océano Grupo Editorial SA împotriva Roció Murciano Quintero (C-240/98), Salvat Editores SA împotriva José M. Sánchez Alcón Prades (C-241/98), José Luis Copano Badillo (C-242/98), Mohammed Berroane (C-243/98) și Emilio Viñas Feliú (C-244/98) (cauze conexate) [www. europa.eu].
- ³⁷ A se vedea, hotărârea pronunțată în cauza C-26/13 Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai împotriva OTP Jelzálogbank Zrt, pct.36-59, 73-75 și 77-85 [www. europa.eu].
- ³⁸ A se vedea, hotărârea pronunțată în cauza C-618/10 Banco Español de Crédito SA împotriva Joaquín Calderón Camino [www. europa.eu].
- ³⁹ A se vedea, hotărârea pronunțată în cauza C-415/11 Mohamed Aziz împotriva Caixa d’Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa) [www. europa.eu].
- ⁴⁰ A se vedea, hotărârea pronunțată în cauza C-472/11 Banif Plus Bank Zrt împotriva Csaba Csipai și Viktória Csipai, pct. 17-36 și 38-41 [www. europa.eu].
- ⁴¹ A se vedea, hotărârea pronunțată în cauza C-76/10 Pohotovost’ s. r. o. împotriva Iveta Korčková, pct.50 [www. europa.eu].

⁴² A se vedea hotărârea pronunțată în cauza C-342/13 Katalin Sebestyén împotriva Zsolt Csaba Kővári, OTP Bank, OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt, Raiffeisen Bank Zrt, pct. 27-36 [www.europa.eu].

⁴³ A se vedea, hotărârea pronunțată în cauza C-280/12 Barclays Bank SA împotriva Sara Sánchez García și Alejandro Chacón Barrera, [europa.eu].

⁴⁴ A se vedea art.2 alin.1 lit.a , precum și art.3 lit.g din Directiva 2008/48/CE.

⁴⁵ A se vedea, cauza C-143/13 Bogdan Matei and Ioana Ofelia Matei v SC Volksbank România SA [www.europa.eu].

⁴⁶ A se vedea notele de subsol [12], [13], [21], [25], [26], [27], [33] și [34].